หนังใหญ่วัดขนอน : ภูมิหลัง สภาพการณ์ และการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม

NangYai Shadown Play at Khanon Temple: Background,condition and heritage

วิภาภรณ์ อรุณปลอด
Wipaporn Aroonplod

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา หนังใหญ่วัดขนอน ชุมชนที่ปลูกฝังให้เยาวชนในชุมนุมมีความรักและรักษา อนุรักษ์สิ่งที่มีค่าของชุมชน ซึ่งเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมไทยที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นศิลปะการแสดงชั้นสูง โดยศึกษาความหมายของหนังใหญ่, การเข้ามาของหนังกว่าหนังใหญ่, การทำหนังใหญ่วัดขนอน, ขั้นตอนการทำหนังใหญ่ของอดีตและปัจจุบัน, ความเชื่อและการสืบสานต่อของชุมชน ดังนั้นจึงพบว่า ชุมชนวัดขนอนมีการให้ความสำคัญกับหนังใหญ่ โดยการดูแลของวัดและการเชื่อมโยงของโรงเรียน รวมทั้งการปลูกฝังให้เยาวชนในชุมชนมีส่วนร่วมและเรียนรู้ เช่น การทำหนัง การแสดง รวมทั้งความเชื่อในเรื่องการบูชาครู จึงทำให้หนังใหญ่วัดขนอน เป็นศิลปะที่ทรงคุณค่าที่ประกอบด้วยศิลปะการออกแบบลวดลายไทย ความประณีตของฝีมือช่างแกะสลัก ศิลปะทางนาฏศิลป์ รวมทั้งบทพากย์และการขับร้องที่ไพเราะ และเป็นแหล่งอนุรักษ์และเรียนรู้ฝึกฝนศิลปะ ทางด้าน การทำตัวหนัง การเชิดหนัง รวมทั้งการแสดง และการสร้างบทบาทให้คนในชุมชนได้เรียนรู้โดยการมีส่วนร่วมกับชุมชน และสืบสานเพื่อให้หนังใหญ่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของไทยสืบไป

คำสำคัญ : มรดกทางวัฒนธรรม / หนังใหญ่ / วัดขนอน

Abstract

This research is aimed to study Nang Yai Shadow Play at Wai Khanon, the ideal community implanting its people to cherish and conserve its valuable pride that is Nang Yai Shadow Play. It is the thai cultural treasure widely acclaimed as the advanced art throughly the meaning of Nang Yai , the history of Nang Yai, making Nang Yai, the process of making Nang Yai in the past and present and the belief and preservation for our community. All of these, we found that the Khanon community focus on Nang Yai Shadow Play having the responsibility from the temple and relating to schools inclnded with the implantation for young people getting the participation and learning such as making Nang Yai and show, the belief in respect teachers. Nang Yai Wat Khanon is the valuable art with dubbling and tuneful singing. Nang Yai Shadow Play is the place for the art preservation and practice with puppeting, shadow playing include to the performance. In addition, it makes a big important role in our community to participate and inherited this advanced art of Thai cultural heritage tradition.

Keyword : Cultural heritage / NangYai Shadow / Khanon Temple

บทนำ

หนังใหญ่ นับว่าเป็นมหรสพที่ใช่แสดงในพระราชสำนักมาตั้งแต่ครั้งอดีต คำว่าหนังใหญ่ มีความงดงามของ

อาจารย์กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ เอกทัศนศิลป์แอนิเมชั่นออกแบบและดิจิทัลมีเดียอาร์ต โรงเรียนสาธิต มศว ประสานมิตร (ฝ่ายมัธยม)

การร่วมรวมการแสดงออกของศิลปะในแต่ละแขนงที่รู้จักกัน เช่น ศิลปะด้านหัตถศิลป์ ศิลปะด้านนาฏศิลป์ ศิลปะด้านคีตศิลป์ ศิลปะด้านวาทศิลป์ และศิลปะด้านวรรณศิลป์ วัดขนอน จัดว่าเป็นชุมชนที่รวบรวมความเป็นมรดกทางวัฒนธรรมด้านการแสดงหนังใหญ่ ตั้งอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำแม่กลอง ตำบลสร้อยฟ้า อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ความโดดเด่นของหนังใหญ่วัดขนอนนั้นคือ เป็นเพียงวัดเดียวที่ก่อตั้งคณะหนังใหญ่ขึ้นและเป็นคณะหนังใหญ่ที่ยังคงอยู่ในความอุปถัมภ์ของวัด ปัจจุบันมีการควบคุมดูแลโดยพระครูพิทักษ์ ศิลปาคม ซึ่งเป็นเจ้าอาวาส โดยมีมหาวิทยาลัยศิลปากรรับสนองจากโครงการพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงอุปถัมภ์ให้เป็นมรดกที่มีคุณค่าทางด้านการแสดงหนังใหญ่ จึงทำให้วัดขนอนปัจจุบันนี้หนังใหญ่ยังคงมีความสำคัญต่อชุมชน และจากการสนับสนุนทั้งองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และโรงเรียนวัดขนอน รวมทั้งวัดที่เป็นส่วนสำคัญในการจัดหางบประมาณมาดูแลและอนุรักษ์ให้หนังใหญ่วัดขนอนแห่งนี้ เป็นสมบัติทางวัฒนธรรมไทย และได้รับรางวัลจากองค์กรการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้รับการยกย่องให้เป็น 1 ใน 6 ชุมชนดีเด่นของโลกที่มีผลงานในการอนุรักษ์ฟื้นฟูมรดกวัฒนธรรม รางวัลนี้ได้เพราะการร่วมมือ การอนุรักษ์ศิลปะการแสดงของทั้งวัด โรงเรียน ชาวบ้าน หน่วยงาน ราชการ การร่วมมือกันสร้างความรักและหวงแหนรวมทั้งร่วมกันสืบสานศิลปวัฒนธรรมให้ดำรงอยู่ รวมทั้งความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นอันทรงคุณค่าของบรรพชนในอดีต

จากความสำคัญดังกล่าวทำให้ชุมชนวัดขนอนแห่งนี้นี้มีความน่าสนใจในการที่เข้าไปศึกษาถึงการสืบสานความเป็นหนังใหญ่วัดขนอนของชุมชน ความเป็นหนังใหญ่, การเข้ามาของหนังกว่าหนังใหญ่, การทำหนังใหญ่วัดขนอน, ขั้นตอนการทำหนังใหญ่ของอดีตและปัจจุบัน, ความเชื่อและการสืบสานต่อของชุมชน ที่ปลูกฝังให้เยาวชนในชุมนุมมีความรักและรักษา อนุรักษ์สิ่งที่มีค่าของชุมชน ซึ่งเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมไทย ให้มีการสืบสานและเผยแพร่ทางวัฒนธรรมให้ดำรงอยู่ได้ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาหนังใหญ่วัดขนอน ในประเด็น ความเป็นหนังใหญ่, การเข้ามาของหนังกว่าหนังใหญ่, การทำหนังใหญ่วัดขนอน, ขั้นตอนการทำหนังใหญ่ของอดีตและปัจจุบัน, ความเชื่อและการสืบสานต่อของชุมชน

ภูมิหลัง

กว่าจะเป็นหนังใหญ่

ความหมายของหนังใหญ่ (Grand Shadow Play) ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า มหรสพอย่างหนึ่ง ใช้หนังสลักเป็นรูปภาพขนาดใหญ่กว่าหนังตะลุงมาก คีบด้วยไม้ตับ ๒ อันสำหรับจับเชิด เชิดได้ทั้งหลังจอและหน้าจอ ใช้ปี่พาทย์และเกราะบรรเลงประกอบ ผู้เชิดกับผู้พากย์เป็นคนละคนกัน (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. 2556) ทั้งยังเป็นการแสดงที่รวบรวมศาสตร์ของศิลปะหลายๆ แขนงด้วยกัน อันได้แก่ หัตถศิลป์ นาฏศิลป์ คีตศิลป์ ดุริยางค์ศิลปะ และวรรณศิลป์ การแสดงหนังใหญ่เป็นลักษณะของการเล่นแสงเงาบนผืนระนาบผนังหรือฉาก จากการสัมภาษณ์พระครูพิทักษ์ ศิลปาคม กล่าวว่า ถ้าจะพูดถึงหนังใหญ่ ต้องทำความรู้จักคำว่า หนัง พูดถึงศัพท์ความเป็นหนัง หนังเป็นการเล่นเงา มีมาตั้งแต่สมัยกษัตริย์อเล็กซานเดอร์มหาราช (Alexander King) การเล่นเงา (Shadow Play) หรือหนังเงา จะใช้แสงไฟส่องตัวหนังเพื่อให้เกิดเงาบนจอ กลุ่มพวกทมิฬได้เห็นการแสดงพวกนี้มาก่อน สันนิษฐานว่า ทำเล่นกันเพื่อเป็นความบันเทิง พวกวณิพกได้นำความบันเทิงมาให้ความสำราญกับพวกทหาร บุคคลสำคัญ การเล่นจะเป็นรูปของการรบ รูปของกองทัพ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของกษัตริย์อเล็กซานเดอร์ โดยการแสดงผ่านทางกระดาษที่ฉลุ เมื่อเล่นไปจะทำให้เกิดการชำรุดง่ายเพราะทำจากกระดาษ ครั้งกษัตริย์อเล็กซานเดอร์ กรีธาทัพมาปกครองแคว้นปัญจาบ ประเทศอินเดีย การแสดงหนังได้มีการเผยแพร่และปรับเปลี่ยนตามแบบอารยธรรมของตน พวกอินเดียจึงได้ปรับปรุงจากกระดาษมาใช้ตีบุกแทน ตีเป็นแผ่นแล้วนำไปฉลุสลักลายและเล่นเป็นหนัง แต่ตีบุกจะมีน้ำหนักมาก ทำให้เปลี่ยนมาเป็นหนังแพะและหนังแกะมาฉลุสลักแทน การแสดงหนังที่นำมาแสดงในยุคของอินเดีย พวกกษัตริย์ พวกพราหมณ์ ที่มีการจัดการศึกษาจะใช้เรื่อง รามายณะเป็นเรื่องในการศึกษา รวมทั้งเรื่องไตรเพศ ใช้ในการสอนศาสนา แต่ในการสอนศาสนานั้นการนำเอาหนังมาฉลุสลักใช้เป็นสื่อการสอน จึงเป็นที่มาของการทำหนังในช่วงนั้น (พระครูพิทักษ์ ศิลปาคม, 2556: สัมภาษณ์) และหลักฐานที่เกี่ยวกับการเล่นหนังนั้นที่เก่าแก่ที่สุดยัง พบว่า มา

จากชาวอินเดียซึ่งได้ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาภาษีบาลี “เถรีกถา” Song of the Nuns) นอกจากนี้ยังปรากฏในคัมภีร์มหาภารตะหลายตอน ยิ่งหลังๆปรากฏหลักฐานเรื่องต่างๆมากมาย โดยเรียกการเล่นหนังชนิดนี้ว่า “ฉายานาฏกะ” (Chaya Katha) (อ้างในฉวีวรรณ ศิริ, 2552: 244)

ภาพที่ 1 ภาพหนังใหญ่
ที่มา: ถ่ายโดยผู้เขียน

การเข้ามาของหนังใหญ่ในประเทศไทยนั้น ไม่ได้ปรากฏหลักฐานชัดเจน จากการเล่าขานหนังใหญ่มากับพ่อค้าพาณิชย์ พวกนักสอนศาสนา และพวกแสวงหาโชค เป็นผู้นำเอาศิลปะเข้ามาเผยแพร่ โดยผ่านมาทางอาณาจักรศรีวิชัย ตั้งแต่ทางตอนใต้ของไทยไปจนถึงชวา เรียกหนังว่า “วายังกุลิต” เป็นภาษาอินโดนีเซีย เป็นศิลปะการแสดงของชาวชวาหรือภาษาไทย คือ หนังตะลุง หนังตะลุงนี้ได้ขยายเผยแพร่สู่เขมรหรือขอม ครั้งเมื่อเรืองอำนาจ ขอมเรียกหนังตะลุงที่มาเผยแพร่ ว่า อายอง เมื่อศิลปะการแสดงหนังตะลุงมีการเผยแพร่จากหนังตัวเล็กมาเป็นหนังตัวใหญ่นั้น ส่งอิทธิพลมายังสมัยพระเจ้าไชยวรมันที่ 2 การนำลวดลายบนหนังนครวัดมาแกะลงบนตัวหนังและมาเล่น จากการขยายอำนาจทางวัฒนธรรมตามลุ่มน้ำ ขยายมายังลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา หนังใหญ่ถูกเผยแพร่ให้เข้ามามีบทบาทในชนชั้นสูง กษัตริย์ ขุนนาง หลักฐานการแสดงหนังเริ่มเข้ามาโดยเป็นมหรสพตั้งแต่สมัยสุโขทัย ที่ปรากฏเป็นหลักฐานการแสดงหนังใหญ่นั้นจะมีในสมัยกรุงศรีอยุธยา ครั้งสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ได้บอกไว้ในหนังสือกฎมณเทียรบาลเกี่ยวกับการแสดงหนังใหญ่ว่าเป็นที่นิยมของชาวไทยในสมัยนั้น ครั้งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ หนังใหญ่เข้ามาเป็นที่นิยมในสังคมวัง จัดให้เป็นการแสดงมหรสพให้กับพระมหากษัตริย์ แต่ยังไม่พบหลักฐานชัดเจนว่า หนังใหญ่ของไทยได้แบบอย่างมาจากใคร เพียงแต่พบว่าในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มีหนังใหญ่ของเขมรเรียกหนังใหญ่ว่า สะแบก ซึ่งเป็นภาษาเขมรแปลว่า หนัง คำเดิมใช้ว่า สะแบกธม หมายถึง การเล่นเงา ธม แปลตามคำแปลว่า ใหญ่ จึงเป็นคำที่ตรงกับภาษาไทยว่า หนังใหญ่ สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้บันทึกข้อความไว้ในหนังสือสมุทรโฆษคำฉันท์ ในใจคำนั้นกล่าวถึงคำว่า สะแบก (หนังใหญ่) ไว้เช่นกัน (พระครูพิทักษ์ ศิลปาคม, 2556: สัมภาษณ์)

นักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิ ได้แบ่งกลุ่มการเข้ามาของหนังใหญ่เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเห็นว่าหนังใหญ่ของไทยน่าจะได้อิทธิพลมาจากชวา กลุ่มที่สองเห็นว่าน่าจะได้อิทธิพลมาจากเขมร กลุ่มที่สามเห็นว่าน่าจะได้รับหนังใหญ่มาจากอินเดียโดยตรง หนังใหญ่ที่คนไทยรับเข้ามามิได้รับเข้ามาทั้งหมด แต่ได้นำมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้เหมาะสมถูกกับความนิยมและลักษณะแบบแผนของไทย (ฉวีวรรณ ศิริ, 2528: 10)

การเข้ามาของหนังใหญ่ วัดขนอน

หนังใหญ่วัดขนอนได้รับการดูแลจากท่านพระครูศรัทธาสุนทร ซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่า “หลวงปู่กล่อม” ในช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ท่านได้รวบรวมช่างที่มีฝีมือในชุมชน ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ในละแวกนั้นจะเป็นชาวนา และอยู่ในความอุปถัมภ์ดูแลจากทางวัด ถ้ามีผู้ต้องการติดต่อไปเล่นจะติดต่อทางวัด หนังชุดแรกที่ได้จากการรวบรวมจากช่างพื้นบ้าน เช่น ช่างหนัง ช่างพากย์ คนเชิด จากเมืองราชบุรีมาร่วมงาน จากการสัมภาษณ์เจ้าอาวาสวัดขนอนองค์ปัจจุบัน พระครูพิทักษ์ศิลปาคม ท่านได้เล่าว่า หลังจากที่หลวงปู่กล่อมสิ้นแล้วนี้ หนังใหญ่ยังคงเป็นสมบัติของวัด การสานต่อในช่วงนั้นยังไม่มีแต่เป็นเรื่องของคนที่เล่นหนังกันอยู่ คือ เป็นเรื่องของชาวบ้านที่ยังเล่นหนังกัน เช่น ครูลออ ทองมีสิทธิ์ เป็นทั้งครูหนังและนายหนัง ลุงชวน ช่างเกตุ เป็นครูในพื้นที่ ครูลออจะสอนให้เด็กมาเล่นหนัง ส่วนลุงชวนจะสอนคนในครอบครัวให้มาเล่นหนัง ซึ่งเป็นเรื่องของคนในครอบครัวลูกหลานก็มาเล่นกัน เวลาใครมีงานก็ชักชวนกันไปเล่นดนตรีไทย เชิดหนัง หนังใหญ่ของวัดนั้นได้ซบเซาลงหลังหลวงปู่กล่อม และได้มารื้อฟื้นอีกครั้งโดย ศาสตราจารย์พันตรีหญิง ผอบ โปษะกฤษณะ ได้เข้ามาทำวิจัยเรื่องวรรณกรรมประกอบการเล่นหนังใหญ่วัดขนอน จังหวัดราชบุรี ทำให้หนังใหญ่ฟื้นฟูอีก

หนังวัดขนอนนั้นได้มีโอกาสไปแสดงในที่ต่างๆ และได้

เห็นว่า ยังมีการละเล่นกันอยู่ วัดขนอนได้ทำเป็นโครงการในพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เชิญช่างหนังสุชาติ ซึ่งทำหนังตะลุง และเชิญครูวาที จากมหาวิทยาลัยทักษิณ จังหวัดปัตตานี ขึ้นมาสอนโดยพระครูพิทักษ์เองได้เรียนและทำแกะหนังด้วย ทั้งยังทำโครงการหนังใหญ่โดยได้รับการสนับสนุนจากสถาบันต่างๆ รวมทั้งมหาวิทยาลัยศิลปากร และได้ทำตามพระราชดำริของสมเด็จพระเทพฯที่ว่า **"ให้ทำหนังใหม่ขึ้นมาใช้ในการแสดง ของเก่าให้เก็บรักษาในพิพิธภัณฑ์ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ทางการศึกษา ส่วนหนังใหม่ไว้แสดงเป็นการเผยแพร่ ทรงพระราชดำริให้ฝึกหัดเยาวชนเพื่อเล่นหนังใหญ่"** (พระครูพิทักษ์ ศิลปาคม, 2556: สัมภาษณ์)

การทำหนังใหญ่วัดขนอน

การทำหนังใหญ่หรือตัวหนังนั้น ช่างโบราณจะคิดประดิษฐ์ลวดลายที่ปรุลงในตัวหนัง ด้วยฝีมือที่มีความประณีต บรรจง โดยกรรมวิธีของช่างโบราณ ซึ่งในปัจจุบันยังมีการสืบสานต่อ แต่อาจมีกระบวนใหม่ในการทำตัวหนังให้มีความสะดวกด้วยเครื่องมือที่มีความทันสมัย แต่ยังคงความประณีตของการทำตัวหนังให้ยังดูความงามเหมือนดังอดีตที่ทำกันมา

จฬรรณ์ ถาวรนุกุลพงศ์ เป็นคนพื้นที่ในชุมชนวัดขนอนมาตั้งแต่เกิด และเป็นนายหนังแห่งวัดขนอน คำว่า นายหนังหมายถึง ผู้ดูแลหนังหรือผู้จัดการหนังใหญ่ เมื่อตอนเด็กได้เป็นเยาวชนคนแรกที่ได้เข้ามาฝึกหัดการแสดงหนังใหญ่เมื่อ 20 ปีมาแล้ว จากนั้นได้มีโอกาสเรียน ปวช. ที่โรงเรียนเทคนิคโพธาราม สาขาวิจิตศิลป์ จังหวัดราชบุรี และได้ศึกษาต่อที่วิทยาลัยเพาะช่าง สาขาศิลปะไทย หลังจากจบได้ออกมาทำงานเกี่ยวกับฝาผนังโบสถ์ และทำงานเกี่ยวกับศิลปะไทย จึงได้มีโอกาสเข้ามาเกี่ยวข้องกับหนังใหญ่เพราะเป็นพื้นที่บ้านเกิด ช่างจฬรรณ์ใช้ความสามารถที่เรียนมาเข้ามาดูแลร่วมกับพระครูพิทักษ์ศิลปาคม ในการจัดการหนังใหญ่วัดขนอนนี้

ภาพที่ 2 ช่างจฬรรณ์ ถาวรนุกุลพงศ์
ที่มา: ถ่ายโดยผู้เขียน

การทำหนังใหญ่นั้น สมัยก่อนโบราณหนังมาจากการที่สมัยนั้นมีงานพิธีต่างๆ เช่น งานแต่ง งานบวช จะมีการล้มวัว และนำเนื้อวัวมาทำอาหารร่วมพิธีในวัด ส่วนหนังจะนำไปฟอกโดยการใช้สมุนไพรแช่ เพื่อดับกลิ่นคาว โดยมีเกลือเป็นตัวผสมผสานกับสมุนไพร แล้วนำมาขูดและขึงตาก หนังที่ฟอกแล้วจะทำเป็นหนังกลอง และบางส่วนนำมาถวายวัดไว้ ขั้นตอนการทำหนังในสมัยโบราณมีกรรมวิธีที่ซับซ้อน และใช้ระยะเวลาเมื่อเทียบกับการนำเอาขั้นตอนจากสมัยโบราณมาปรับใช้ในการทำตัวหนัง โดยจะแบ่งกรรมวิธีสมัยโบราณและปัจจุบันให้เห็นขั้นตอนการทำหนังใหญ่ของวัดขนอน ดังนี้

ขั้นตอนการทำตัวหนังใหญ่และวิธีการจากอดีตและปัจจุบัน

การทำตัวหนังใหญ่ในอดีต	**การทำตัวหนังใหญ่ในปัจจุบัน**
1. การเตรียมหนัง นิยมใช้หนังวัวมาทำเพราะหนังวัวมีความบางและโปร่งใส ฉลุง่าย	**1. การเตรียมหนัง** ใช้หนังวัวมาทำแต่จะเลือกซื้อจากโรงงานทางโรงงานจะรีดหนังได้ตามขนาดความหนา บาง ตามที่ต้องการ **ภาพที่ 3**

การทำตัวหนังใหญ่ในอดีต	การทำตัวหนังใหญ่ในปัจจุบัน
2. การฟอกหนัง ใช้พวกพืชสมุนไพรมาหมักในการฟอก เช่น การหมักหนังด้วยปูนขาวหรือน้ำเกลือเข้มข้นประมาณ 1 ชั่วโมง ตัวหนังจะนิ่ม นำมาตำ จากนั้นนำมาขึงบนสะดึงจนแห้ง แล้วใช้กะลามะพร้าวหรือมีดขูดเอาขนและพังผืดออก นำไปหมักกับน้ำลูกลำโพง หรือเรียกว่า ต้นกาสลัก แช่เพื่อขับพิษในหนัง ใช้เวลาประมาณ 1 คืน จึงนำหนังมาขึงผึ่งแดดจนแห้งสนิท จะทำให้หนังเรียบและตึงอยู่ได้นาน	**2. การฟอกหนัง** ตามพื้นบ้านและท้องถิ่นในปัจจุบันจะใช้การฟอกด้วยน้ำส้มสายชู โดยใช้น้ำส้มสายชู 1 ลิตร ผสมน้ำ 20 ลิตร นำผืนหนังที่ขูดเอาพังผืดและขนออก แช่หมักไว้ประมาณ 3 ชั่วโมง นำหนังไปล้างออกแล้วตากจนแห้ง แต่จะมีอีกวิธีคือการซื้อตามโรงงานที่ทำการฟอกหนังด้วยน้ำยาเคมี จะได้หนังในลักษณะเดียวกันแต่ราคาอาจจะแพงกว่าวิธีการที่ทำตามท้องถิ่น
3. การเขียนลาย แต่โบราณจะใช้วัสดุที่เป็นเหล็กแหลมขูดหนังให้เป็นรอยร่างเป็นแบบโครงร่างแล้วจึงใช้พู่กันตัดเส้นเป็นเส้นครู (โครงร่างรูปแบบของลายไทย รูปแบบของครูที่สอนมา) เพื่อจะได้ตอกตามลายที่ร่าง การที่ใช้เหล็กแหลมเขียนลายนั้นเมื่อร่างแล้ว ถ้ากรณีร่างลายผิดสามารถลบลายได้โดยไม่มีรอย **ภาพที่ 4**	**3. การเขียนลาย** ใช้วิธีการลอกลายหรือร่างลายโดยใช้กระดาษไขวางทับแบบแล้วร่างลวดลายจากต้นแบบหรือการวาดลวดลายแล้วนำไปถ่ายเป็นพิมพ์เขียว (สำเนาที่เกิดจากการฉายแสงผ่านต้นฉบับที่เป็นกระดาษบางๆ ลงบนกระดาษที่เคลือบสารเคมี ซึ่งไวต่อแสง ให้ปรากฏเป็นลวดลายสีขาวบนพื้นสีน้ำเงินหรือลวดลายสีน้ำเงินบนพื้นสีขาว) หรือถ่ายเอกสารขนาด A3 หรือ A4 แล้วนำมาขยายตามสัดส่วนของตัวหนัง จากนั้นปะลงบนตัวหนังแล้วจึงทำการฉลุลาย **ภาพที่ 5**

4. การปรุลาย

เป็นการเจาะหรือตัดให้หนังโปร่งทะลุ โดยการตอกจะใช้มุกหรือปัจจะบัน หรือที่เรียกภาษาปัจจุบันว่า ตาไก่ (ตุ๊ดตู่) เป็นตัวใช้ตอกลาย

ภาพที่ 6

การตอกลายจะใช้เครื่องมือ 2 ประเภท คือ เครื่องมือตอกและเครื่องมือตัด

• เครื่องมือตอก

ภาพที่ 7

ภาพที่ 8

จะใช้สำหรับการเดินเส้นโปร่ง เป็นจุดๆ ตัวที่ใช้สำหรับปรุจะเป็นแท่งเหล็กยาวกลวง มีขนาดต่างๆ กัน

• เครื่องมือตัด

ภาพที่ 9 จะใช้สิ่วชนิดต่างๆ เช่น สิ่วหน้าตัด สิ่วเล็ก สิ่วโค้ง สิ่วตรา ใช้ตัดหรือกลัดดตามลายที่ได้ร่างไว้

4. การปรุลาย

จะใช้ตัวตุ๊ดตู่หรือตาไก่เป็นตัวตอกตามลวดลายเช่นเดียวสมัยโบราณ เครื่องมือที่ใช้จะมีทั้งเครื่องมือตอกและเครื่องมือตัด จะพัฒนามาใช้มีดที่ทำจากใบเลื่อย เป็นมีดที่เป็นเครื่องมือชิ้นเดียว เป็นมีดปลายแหลม ใช้ตัดหรือเฉือนตามบริเวณที่ต้องการตัดออกให้เป็นช่อง

ภาพที่ 10

การใช้มีดจะดีกว่าสิ่วเพราะไม่ต้องเปลี่ยนสิ่วหลายหน้าหลายตัว และจังหวะ ที่เจาะลงไปจะเร็วกว่าและสะดวก ช่องที่เจาะจะดูเรียบร้อย

การทำตัวหนังใหญ่ในอดีต	การทำตัวหนังใหญ่ในปัจจุบัน
5. การลงสี สีที่ใช้ในการลงตัวหนังจะมีสีดำ สีขาว สีน้ำตาลแดง สีเหลืองแดง หรือสีน้ำตาลอ่อน และสีเขียว กรรมวิธีแต่โบราณจะใช้วัสดุธรรมชาติเป็นตัวผสม เช่น สีเขียว ได้จากการใช้จุนสีที่เป็นผลึกสีฟ้ามาตำ ใช้ทาผสมกับกาว และใช้น้ำมะนาวถูให้หนังมีความนิ่ม สีดำ จะใช้เขม่นดินหม้อ โดยการใช้ใบกล้วยมาเผา และใช้แผ่นสังกะสีใหญ่มาทำเป็นกระโจมแล้วดักควัน จากนั้นขูดควันออกมาแล้วผสมกับยางไม้ ซึ่งเป็นกาวกระถินหรือยางมะขวิด มาผสมสีน้ำตาลแดง จะใช้แกนไม้ฝากนำมาต้ม แต่ก่อนใช้ย้อมจีวรพระ เรียกกันว่า สีกัก แกนไม้ฝางจะนำมาต้มจนเกือบแห้งแล้วนำมาทาตัวหนัง หรือใช้หมากแห้งผสมเหล้าขาวแช่ไว้ 2 คืน แล้วบีบเอายางมาทา จะได้สีน้ำตาลแดงนี้ สีสนิมทองแดง เรียกอีกอย่างว่า สีตังแช โดยการใช้ทองแดง ทองเหลือง สำริด แช่กับกรดเกลือ เอามาผสมน้ำแล้วแช่ทิ้งไว้ครึ่งหนึ่งของโลหะให้ทำปฏิกิริยากับอากาศให้เกิดเป็นสนิม บางทีต้องแช่เป็นปีเพื่อให้กัดกร่อนให้เป็นผงฟู แล้วเอาส่วนนี้มาร่อน เอาแต่ที่เป็นสนิม จากนั้นนำมาแช่ รินน้ำทิ้งหลายครั้ง เพื่อเอาความเค็มของกรดเกลือออกให้เจือจางที่สุด แล้วนำมาบดในครก ผสมด้วยกาวกระถิน แล้วนำมาทาตัวหนัง จะได้เป็นสีสนิมแดง	5. การลงสี สีจะใช้สีที่มีในสมัยโบราณ คือ ยังคงใช้สีดำ ขาว น้ำตาลแดง เขียว แต่จะสะดวกทางด้านกรรมวิธีในการผสมที่จะได้สีนั้นๆ คุณภาพจะต่างกันไม่มาก เช่น สีดำจะใช้สีอะคลิลิค แต่ต้องดูวัตถุประสงค์ในการทำ ถ้าจะให้ทึบแสงจะใช้สีดำ เพียงให้ติดทนนานและทึบแสง ถ้าเป็นสีน้ำตาลแดง ปัจจุบันยังคงใช้กรรมวิธีที่ใช้หมากแห้งผสมกับเหล้าขาวแช่ไว้ 2 คืน แล้วบีบยางมาทาเหมือนสมัยโบราณอยู่ เพราะหมากหาง่าย และในปัจจุบันมีสีที่ใช้ทาตัวหนังที่ทำให้การทำงานสะดวกขึ้น คือ สีอะคลิลิค ซึ่งคุณสมบัติทาในหนัง ถ้าผสมบางจะโปร่งใสได้ ถ้าผสมหรือทาทับกันจะเข้ม ทำให้มีส่วนที่ทึบได้
6. การเคลือบหนัง ใช้ใบฟักข้าวหรือใช้น้ำมันยางใสทา แต่ที่จะคงทนและให้หนังดูมันจะเป็นยามะขวิด	6. การเคลือบหนัง จะใช้น้ำยาแลคเกอร์เคลือบตัวหนัง สามารถกันความชื้นและรักษาสภาพของหนังและสีให้คงทน
7. การผูกไม้ การผูกไม้หรือเรียกว่าไม้ตับหนังจะใช้ไม้ไผ่ที่แก่จัดมาเหลาเป็นด้ามไว้จับเวลาเชิดหนัง ไม้ตับหนังทำมาจากไผ่ จึงต้องนำไม้ไปรมควันไฟเพื่อกันพวกแมลงหรือมอดที่จะมากินไม้ไผ่ ภาพที่ 12 ภาพที่ 13	7. การผูกไม้ ยังคงใช้แบบเดิมอยู่คือ ใช้ไม้ไผ่มาตัดเป็นด้ามสำหรับทำเป็นที่จับตัวหนัง

จากกรรมวิธีการดั้งเดิม จากรุ่นสู่รุ่น การทำหนังใหญ่ก็ยังคงรักษาสิ่งที่เป็นกรรมวิธีแต่ดั้งเดิม และนำมาปรับใช้ให้เข้ากับวัตถุที่มีตามยุคสมัย ทำให้การทำหนังใหญ่ยังคงสร้างสรรค์สืบเนื่องกันมา การถ่ายทอดภูมิปัญญาตลอดจนการสานต่อของชุมชน ทำให้วัดขนอนยังคงมีการผลิตหนังใหญ่ โดยฝีมือช่างท้องถิ่น ในปัจจุบันปัญหาในการทำตัวหนังนั้น จากการสัมภาษณ์ช่างจฬรรณ์ กล่าวว่า การจะได้หนังผืนใหญ่นั้น เพื่อมาตอกเป็นผืนเดียว เดี๋ยวนี้หนังค่อนข้างหาผืนใหญ่ไม่ได้แล้ว จากโรงฆ่าสัตว์ก็ดี หนังวัดขนอนแต่ก่อนใช้ความสูงเป็นหลัก เมื่อก่อนหนังวัดขนอนสูงเกือบ 2 เมตร ตามมาตรฐาน 1.80 - 1.70 เมตร ตอนนี้คงได้ประมาณ 1.50 เมตร แต่จะแก้ปัญหาโดยการต่อตัวหนัง วิธีการต่อหนังจะมี 2 แบบ คือ ใช้กาวร้อนแล้วใช้กาวอัด หนังจะไม่ขาด ส่วนวิธีที่ 2 กรณีไว้ใช้แสดงจะใช้ตอกตุ๊ดตู่คู่แล้วเย็บเชื่อมกัน (จฬรรณ์ ถาวรนุกุลพงศ์, 2556: สัมภาษณ์)

ดังนั้นการบำรุงรักษาตัวหนังที่เข้ามาในช่วงพระครูศรัทธาสุนทร ตัวหนังจะเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑ์ของทางวัด หนังเก่าจะถูกลอกลายเพื่อนำไปใช้แสดงและเก็บตัวจริงไว้ เป็นการศึกษาและเผยแพร่ ในการทำตัวหนังนั้นทางวัดขนอนปัจจุบันนี้ได้มีการจัดอบรมการทำหนังให้กับวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยที่มีความสนใจ รวมทั้งได้นำวิธีการทำหนังไว้ในรายวิชาเลือกของโรงเรียนวัดขนอน เพื่อให้เยาวชนรุ่นต่อไปรู้จักคุณค่าและเป็นการปลูกฝังให้เยาวชนในชุมชนรักและห่วงแหนสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน

ความเชื่อ เรื่องราว ลวดลาย หนังใหญ่วัดขนอน

หนังใหญ่แต่ละผืนถูกเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์ เพื่อเป็นสมบัติของวัดขนอน แต่ละผืนมีเรื่องราวและลวดลาย ที่เคยใช้ในการแสดงหรือแม้ว่าบางตัวจะไม่ได้นำมาแสดง แต่ได้ถูกเก็บรักษาและดูแลจากทางวัด

เรื่องราวของหนังใหญ่ที่นำมาแสดงของวัดขนอนนั้นจะเป็นเรื่องรามเกียรติ์ โดยครั้งสมัยโบราณ เรื่องราวของรามเกียรติ์หรือเรียกทางอินเดียว่า รามายณะ มีอิทธิพลต่อศาสนา เข้ามาเผยแพร่ในบ้านเรา เรื่องราวรามเกียรติ์มีหลายตอน จากที่ได้ข้อมูลของวัดขนอน พระครูศรัทราสุนทร เป็นผู้ริเริ่มโดยการสร้างตัวหนังใหญ่และการนำมาแสดงหนังใหญ่ หนังที่ท่านสร้างไว้จะมีหลายชุด เช่น ชุดที่สร้างขึ้นเป็นชุดแรกของวัดขนอน คือ ชุดหนุมานถวายแหวน ต่อจากนั้นจะเป็นชุดศึกสหัสกุมาร ชุดเผาลงกา ชุดนาคบาศ ชุดศึกวิรุญมุข ชุดศึกมังกรกรรจ์ ชุดพรหมาสตร์ ชุดสั่งเมือง และชุดศึกชราลัยกัลป์ และที่ทางวัดนำมาแสดงบ่อยครั้งจะเป็นชุดหนุมานถวายแหวน เพราะในปัจจุบันตัวหนังยังคงมีอยู่ จากการสัมภาษณ์พระครูพิทักษ์ ศิลปาคม นอกจากชุดหนุมานถวายแหวนวัดขนอนยังมีการละเล่นจนถึงตอนเผาลงกา โดยเรื่องราวคร่าวๆ คือ นางสีดาไม่ยอมกลับ จึงทำให้พระรามยกทัพมาพิชิตลงกา ส่วนตอนหนุมานถวายแหวนนั้น ที่วัดเล่นกันบ่อย เนื่องจากว่าตัวหนังเป็นลักษณะที่สามารถนำมาเล่นในหลายๆ ตอน แต่ตอนนี้เป็นตอนเริ่มเรื่อง เป็นลักษณะของการเดินทางไปกรุงลงกา กว่าจะถึงกรุงลงกาจะต้องผ่านอะไรบ้าง เจออะไรบ้าง เป็นเหมือนตัวดำเนินเรื่องว่าเริ่มเรื่องเป็นอย่างไร จะเป็นการเดินทางไปพบสิ่งต่างๆ ครั้งแรกนี้ โดยหนุมานจะเป็นตัวเบิกเนื้อเรื่อง และเป็นตัวดำเนินเรื่อง การที่จะกล่าวแต่ครั้งเริ่มเรื่อง ที่ปล่อยให้กวางทองมาหลอก ล่อนางสีดา นางสีดาอยากได้กวางทอง พระรามจึงออกตามหากวางทอง และได้แผลงศรใส่กวางทอง กวางทองก่อนตายได้เหาะขึ้นไปบนฟ้าและเลียนเสียงพระราม หลอกให้พระลักษณ์และนางสีดาตายใจ พระลักษณ์จึงออกมาตามเสียง ให้นางสีดาอยู่เพียงลำพัง ทำให้ทศกัณฐ์มาลักตัวนางสีดาไปกรุงลงกา การดำเนินเรื่องของรามเกียรติ์นั้นเป็นที่น่าติดตา และสาเหตุที่นิยมนำเรื่องรามเกียรติ์มาเล่นนั้นอาจเป็นเพราะการแสดงหนังใหญ่นั้นถือเป็นการแสดงเพื่อสรรเสริญเกียรติคุณพระมหากษัตริย์ มีความเชื่อกันว่า พระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนพระนารายณ์อวตารลงมาเกิด และจะสร้างเนื้อเรื่องให้ดูผจญภัยและสนุกก็คงจะเป็นตัวหนุมานที่ผจญภัยต่อสู้จากยักษ์ มาเจอนางบุษามาลี เจอผีเสื้อสมุทรผ่านด่านมากมายจนเข้ามาในกรุงลงกา การเล่าเรื่องก็เล่าไปแต่ตัวหนังพวกนี้ยังมีอยู่ก็นำมาเล่นกัน จนถึงพระรามจัดทัพยกทัพเข้ากรุงลงกา เส้นทางตามที่เดินทางสร้างเรื่องราวและเหตุการณ์ต่างๆ ตัวเรื่องนั้นนอกจากให้ความตื่นเต้นลีลาการเชิด และวงดนตรีประกอบแล้ว หนังใหญ่ยังมีความเชื่อที่ว่า ในการนำเรื่องรามเกียรติ์มาเล่นนั้น แม้จะมีการแกะหนังครบตามเนื้อเรื่อง แต่ในการเล่นนั้นจะไม่เล่นตอนพระล้มหรือนางล้ม หมายถึง ผู้เล่นจะไม่เล่นตอนมีบทตอนตายของพระหรือนาง แม้แต่ตอนสลบก็ตัดรอให้ฟื้นก่อน จึงดำเนินเรื่องต่อ (พระครูพิทักษ์ ศิลปาคม, 2556: สัมภาษณ์)

นอกจากนี้ การเล่นหนังใหญ่หรือการทำหนังยังมีความเชื่อในเรื่องของการบูชาครู พิธีบูชาครูนั้น เรียกว่า “เบิกหน้าพระ” การบูชาครูหรือการไหว้ครูนั้นเป็นสิ่งสำคัญ ก่อนการเล่นจะมีการบูชาครู เป็นการบอกกล่าวก่อนการแสดง โดยในการประกอบพิธีมีตัวหนังใหญ่

ซึ่งเป็นหนังเจ้าหรือหนังครู 3 ตัว คือหนังรูปพระฤาษี พระนารายณ์ และพระอิศวร (หนังใหญ่วัดขนอน, 2557: 43) จากการสัมภาษณ์ฉลาด ถาวรนุกุลพงศ์ เล่าว่า การที่จะหาหนังมาทำหนังครู หนังที่ได้มาจะต้องมีความเป็นพิเศษ เช่น หนังพระฤาษีจะต้องทำจากหนังเสือ หนังพระอิศวรกับพระนารายณ์จะต้องทำจากหนังวัวตายพราย คือ หนังวัวที่ตายในขณะกำลังตั้งท้อง หรือหนังวัวที่ถูกฟ้าผ่าตาย การทำพิธีแกะหนัง คนที่จะสร้างได้จะต้องนุ่งขาวห่มขาว และถือศีล 8 ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ การแกะสลักหน้าพิธีจะต้องทำภายในวันเดียว เพราะเชื่อว่าเป็นตำนานที่เล่าต่อกันว่า ถ้าทำพิธีการแกะสลักไม่เสร็จอาจจะมีอาเพศ หูตามองไม่เห็น หรือประสบอุบัติเหตุ ดังนั้นจึงสันนิษฐานว่า หนังครูในโบราณจะมีขนาดตัวหนังไม่ใหญ่ เพื่อให้ทำในวันเดียวเสร็จ ส่วนเครื่องบูชาที่จัดเตรียมในพิธีจะมีบายศรีปากชาม 1 เครื่องกระยาบวช 1 หัวหมู 1 และเงินติดเทียน 6 บาท ซึ่งในปัจจุบันนี้วัดขนอนไม่มีการสร้างหนังครูขึ้นมาใหม่ แต่ยังคงมีพิธีบูชาครูทุกครั้งที่มีการแสดง โดยจะมีบุหรี่ 1 ซอง ธูป เทียน ดอกไม้ สตางค์ 2 บาท และคาถาของหลวงปู่กล่อมที่ใช้สวดทุกครั้งเวลาจะขึ้นแสดง (ฉลาด ถาวรนุกุลพงศ์, 2556: สัมภาษณ์)

ความเชื่อเกี่ยวกับหนังใหญ่ยังเชื่อว่า ถึงความศักดิ์สิทธิของหนังที่ผ่านการทำพิธีบูชาครู โดยมีเหตุการณ์ หลายๆ อย่างที่คนในชุมชนเคยเล่าต่อกันมา เช่น ถ้าคนที่ดวงไม่ดีนั้นการจะนำเอาหนังใหญ่ไปพิงหรือวางที่ต่ำๆ นั้นไม่ได้ เพราะหนังมีพิธีบูชาครู หรือเรื่องเล่าจากเหตุการณ์ที่เคยเกิดขึ้นกับครูใหญ่วัดขนอน เมื่อสมัยก่อนที่ได้นำหนังใหญ่ไปแสดงที่กรุงเทพฯ และได้นำเอาหนังใหญ่ไปพิงไว้ข้างถังขยะ เมื่อเสร็จจากงาน เกิดอาการขาบวมเดินไม่ได้ หรือความเชื่อที่ว่าบางคนจะยกหนังใหญ่โดยไม่บอกกล่าว ไม่บูชา ไม่ไหว้ กลับมาจากการเชิด ได้โดนหินกระเด็นถูกดวงตาเกือบตาบอด ดังนั้นจึงเป็นความเชื่อที่เป็นเรื่องเล่าต่อกันเพื่อที่จะเป็นการให้เห็นความศักดิ์สิทธิของหนังใหญ่ และในทุกปีช่วงเดือนที่ 6 ข้างขึ้น ประมาณเดือนพฤษภาคม จะมีการจัดพิธีครอบครู (ฉลาด ถาวรนุกุลพงศ์, 2556: สัมภาษณ์)

ดังนั้นในทุกๆความเชื่อของหนังใหญ่ จะเห็นว่า ยังคงให้ความสำคัญกับการเคารพบูชา การสักการะ ทั้งตัวหนัง การแสดง ซึ่งเป็นการบูชาครูมาตั้งแต่ครั้งโบราณ การเชื่อในโชคลาง ที่จะสร้างความเป็นไปในทางที่ดีและไม่ดีต่อการเคารพสักการะ สิ่งเหล่านี้เป็นแนวปฏิบัติกันในเชิงศาสนาและความเลื่อมใสต่อสิ่งๆ นั้น

ด้านลวดลายบนหนังใหญ่ของวัดขนอน

ตัวหนังส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวของรามเกียรติ์ โดยตามลักษณะของตัวหนังใหญ่นั้น เราแยกประเภทในการเชิดเป็นลักษณะ 7 ชนิด คือ

1. หนังครู เป็นตัวหนังที่ไม่ใช่แสดง แต่ใช้สำหรับพิธีการบูชาครู จะมี 3 ตัว คือ พระฤาษี พระนารายณ์ และพระอิศวร

2. หนังเฝ้าหรือหนังไหว้ จะใช้แสดงตอนฉากเข้าเฝ้า ลักษณะจะเป็นภาพเดี่ยว โดยมีอาวุธแนบหรือสอดข้างกาย

3. หนังคเนจรหรือหนังเดิน หนังชนิดนี้ใช้แสดงตอนยกทัพ เป็นลักษณะท่าเดิน ไม่ว่าจะเป็นตัวพระ ตัวนาง ตัวลิง

4. หนังง่า จะมีอยู่ 3 ลักษณะ คือ หนังที่เป็นท่ายกเท้าคล้ายท่าโขน หนังง่าที่เป็นลิง ใช้แสดงท่าทางการต่อสู้มือจะถืออาวุธ และหนังง่าที่ใช้ในท่าเหาะ เช่น หนุมานเหาะ

5. หนังเมือง ผืนหนังจะมีรูปวิหาร ปราสาท วัง พลับพลาเป็นพื้นประกอบ ส่วนตัวละครจะอยู่ในอิริยาบถต่างๆ

6. หนังจับ เป็นหนังที่มีส่วนประกอบของตัวละครตั้งแต่ 2 ตัวขึ้นไป

7. หนังเบ็ดเตล็ด เป็นหนังที่ไม่จัดว่าอยู่ประเภทใด เช่น หนังเบน หนังที่มีท่าทางแปลก เป็นสัตว์ต่างๆ อย่างพญานาค นก ลิงน้อย หรือหนังปราสาทที่มีตัวละครนอนอยู่ในปราสาท เป็นต้น

การแบ่งประเภทของตัวหนังนั้น สร้างความเข้าใจเพื่อเป็นการบอกลักษณะว่าเป็นชนิดใด ประเภทใด เพราะความเป็นหนังใหญ่ นอกจากการเชิด การเล่นหลังเงา การร่ายรำ การพากย์ รวมทั้งดนตรี ความที่มีลวดลายเป็นตัวบ่งบอกความงดงามในตัวหนัง การแกะสลักลายตามเนื้อเรื่องที่แสดง เป็นฉากต่างๆ นั้น จะมีรูปแบบมาจากครูช่างโบราณ เป็นรูปแบบของครูภาพไทย จฬรรณ์ ช่างทำหนังใหญ่วัดขนอน กล่าวว่า ลายเส้นของหนัง เช่น ลายผ้าชายไหว ชายแดง เป็นหนังใหญ่คล้ายกับการสร้างภาพในงานจิตรกรรมฝาผนังไทย แต่จะต่างกันตรงความเป็นงานหนังกับงานจิตรกรรม งานหนังจะไม่ต้องไล่สี ใช้สีแสดงความเป็นขาวดำ แสดงเงากับแสง แต่งานจิตรกรรมจะละเอียดเพราะต้องแบ่งระยะด้วยสี แต่หนังแบ่งระยะด้วยแสง ลวดลายในตัวหนัง เช่น ถ้าเป็นหนังจับจะเห็นลายด้านหลัง จะเป็นลายผืนผ้าเยอะ ตัวลายเป็นลูกเล่นของช่างโบราณ หรือ ลายราชวัตร ลายชิงด้วง มีการผสมผสานลวดลายไม่ให้งานดูซ้ำซาก ในงานหนังนั้นจะมีลายเยอะ เช่น ลายกก ซึ่งเป็นแม่ลายมาตรฐาน

ของงานไทย คือ งานจิตรกรรมไทย ลวดลายจะมีตัวลิง ยักษ์ พระ นาง แต่ว่าสัดส่วนของวัดขนอนจะแตกต่างจากหลายที่ ตัวพระหรือตัวนางลวดลายจะมีแข้งขาใหญ่ สันนิษฐานว่าช่างโบราณได้คำนวณประโยชน์ของตัวหนังใหญ่ เพื่อว่าเวลาชมใหญ่ต้องชมกลางแจ้ง ต้องมีจอ ตัวหนังต้องเล่นกับอากาศรอบนอก จึงทำให้ดูใหญ่ เมื่อนำไปเล่นแสดงจะเห็นชัด สัดส่วนจะพอดี แต่พอสังเกตใกล้ตัวหนังจะดูสัดส่วนแปลกเล็กน้อย (จพรรณ์ ถาวรนุกุลพงศ์, 2556: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 14 หนังเดิน

ภาพที่ 15 หนังครู

ภาพที่ 16 หนังจับ
ที่มา:ภาพจากผู้เขียน

จากหนังที่มีความงดงาม มีลวดลายที่บรรจง ตัวหนังที่มีลายไทยที่อ่อนช้อย ผ่านการจัดองค์ประกอบที่มีความสมดุล สวยงาม ไม่ว่าจะเป็นหนังจับ หนังเมือง หนังเผ่า ทั้งความเชื่อและเรื่องราวที่นำมาแสดงถ่ายทอดให้กลับคนที่มาเที่ยวชมวัดขนอนได้สัมผัสความเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของหนังใหญ่วัดขนอน จึงทำให้วัดขนอนยังมีความเชื่อมั่นที่จะพร้อมใจกันกับชุมชนในการอนุรักษ์และดูแลหนังใหญ่ตลอดจนฝึกให้เยาวชนรับรู้เรื่องราวและสืบทอดศิลปวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่านี้ต่อไป

เด็กเชิดหนัง : บทบาทของการสานต่อทางวัฒนธรรม

การแสดงหนังใหญ่จากครั้งโบราณส่วนใหญ่ผู้แสดงจะเป็นผู้ใหญ่ที่มีความชำนาญทางการร่ายรำ การแสดงหนังใหญ่วัดขนอนนั้น คนที่แสดงจะมีช่วงอายุ 30-40 ปีขึ้นไป ดังนั้นในการฝึกซ้อมหรือฝึกหัด บางครั้งจะมีปากเสียงกันบ้าง จากการสัมภาษณ์ จพรรณ์ ช่างทำหนังใหญ่และเป็นเยาวชนคนแรกที่เข้ามาแสดงหนังใหญ่ กล่าวว่าในวัยเด็กได้สัมผัสการแสดงหนังของรุ่นบิดา ในการซ้อมนั้นบางทีครูผู้สอนจะมีอายุน้อยกว่าคนที่มาหัด พอเวลาออกคำสั่งจึงมีการโมโหและโกรธกันบ้าง การฝึกซ้อมก็เลยไม่ได้ผล ดังนั้นจึงคิดว่า ถ้าเอาไม้อ่อนมาหัดจะเป็นอย่างไร จากนั้นทางวัดขนอนจึงได้มีเยาวชนชุมชนเข้ามาฝึก รวมทั้งกลุ่มเด็กวัดมาให้พระฝึกฝน การที่เป็นเด็กและเป็นเรื่องสนุกเมื่อมีกิจกรรมร่วมกันในกลุ่ม ดังนั้นจึงมีเด็กๆ มาร่วมฝึกและทางวัดจึงได้ยึดจุดนี้มาเป็นการสานต่อการแสดง ได้มี

การหาเยาวชนหรืออาสาสมัครจากชุมชนหรือจากโรงเรียนวัดขนอนเข้ามาฝึกฝน คนเชิดหนังส่วนใหญ่จะเป็นเด็กผู้ชาย เพราะตามธรรมเนียมของหนังใหญ่ ตั้งแต่สมัยโบราณจะใช้ผู้เล่นที่เป็นชาย ผู้หญิงเชิดไม่ได้ เนื่องด้วยสมัยก่อนนั้นผู้ที่เชิดจะเป็นมหาดเล็กหรือทหาร การเชิดด้วยท่าทางของการแสดงเป็นท่าทางและอิริยาบถที่ดูโลดโผน ดังนั้นผู้หญิงมาเชิดจะดูไม่งาม ผิดทำเนียมกริยามารยาทของผู้หญิงในยุคนั้น ปัจจุบันนี้ก็ยังยึดการปฏิบัติเช่นนี้มา ทางวัดจึงให้เด็กผู้หญิงที่มีความสนใจเล่นทางด้านดนตรีและทำตัวหนัง ส่วนเด็กผู้ชายแสดงเชิดหนัง (จฬรรณ์ ถาวรนุกุลพงศ์, 2556: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 17
ที่มา: ถ่ายโดยผู้เขียน

ท่าทางในการเชิดหนังใหญ่ จะใช้ท่าร่ายรำ ท่าเต้นที่ต้องใช้ลักษณะการเต้นแบบโขน ต้องมีการใช้มือทั้งสองข้างจับตัวหนัง ขาทั้งสองต้องโยกตามจังหวะ ตามบทของตัวละคร การฝึกซ้อมจะมีการฝึกที่ลานด้านล่างของวัด โดยมีพระหรือรุ่นพี่ที่ผ่านการฝึกมาเป็นคนซ้อมให้จากรุ่นสู่รุ่นที่ได้รับการฝึกฝนและเข้ามามีส่วนอนุรักษ์การแสดงวัดขนอนในการมาฝึก จากการสัมภาษณ์ทศพร หนึ่งในสมาชิกคนเชิด กล่าวว่า ได้มารับเล่นหนังในช่วงที่กำลังศึกษาอยู่ประมาณชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 เมื่อประมาณ 16 ปี เริ่มจากการเป็นนักแสดงหนังก่อน เพราะเมื่อเล็กๆ ได้อยู่กับหลวงพ่อ มาเรียนที่วัดขนอนด้วย ซึ่งตอนนี้เป็นหัวหน้าคุมการแสดงและเป็นครูสอน ในระยะแรกๆ จากแสดงตัวหนัง ด้วยประการณ์และความชำนาญจึงได้มาเป็นนักพากย์และร้อง โดยการฝึกและมาปรับเอง เพราะสามารถจำเนื้อเรื่อง เรื่องราว ตัวหนัง จำหน้าพากย์ได้ จึงนำมาสอนให้กับนักเรียนโรงเรียนวัดขนอน (ทศพร แพทอง, 2556: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 18 ทศพร แพทอง
ที่มา: ถ่ายโดยผู้เขียน

ดังนั้นจึงทำให้เห็นถึงการเชื่อมโยงของวัดขนอนกับทางโรงเรียน โดยทางโรงเรียนได้คิดหลักสูตรท้องถิ่น คือ การแสดงหนังใหญ่ การเล่นดนตรีไทย และการแกะสลักหนัง ให้เป็นวิชาเพิ่มเติมและเปิดสอนในช่วงเวลาเรียนให้กับเยาวชนเพื่อเป็นการซึมซับ และปลูกฝังให้เกิดความรักและรักษาเพื่อสืบสานต่อ ทางวัดและโรงเรียนจึงมีการฝึกซ้อมให้เยาวชนในช่วงหลังเลิกเรียน

นักเชิดหนังรุ่นเยาว์ ปรีชา ถาวรนุกุลพงศ์ เยาวชนที่เชิดหนัง ได้เห็นการแสดงจากรุ่นพี่ จึงมีความคิดที่เข้ามาเล่นหนัง โดยมีหน้าที่เชิดเป็นตัวลิง และได้เริ่มเล่นมาตั้งแต่อายุ 5 ขวบ โดยมีคุณตาเป็นผู้ชักนำ การเข้ามาเริ่มแรกจะมีการฝึกซ้อมท่าต่างๆ เช่น ท่าเชิด เต้นเสา นั่งเหลี่ยม ครูทศพรเป็นผู้ฝึกซ้อม ในการซ้อมจะมีพิธีไหว้ครู เด็กที่จะเชิดหนัง จะใช้ตัวเชิดตัวเล็ก และในการที่ได้เข้ามาเล่นทำให้มีความชอบและคิดที่จะช่วยอนุรักษ์เมื่อเติบโตขึ้น (ปรีชา ถาวรนุกุลพงศ์, 2556: สัมภาษณ์)

เยาวชนในชุมชนวัดขนอนนี้ ส่วนใหญ่ศึกษาที่โรงเรียนวัดขนอน การที่ได้มาแสดงและเชิดหนัง เพราะที่โรงเรียนมีการเรียนการสอนและกำหนดเป็นรายวิชาเพิ่มเติม รวมทั้งความชอบที่เยาวชนกลุ่มนี้ได้เข้ามาเล่นการเชิดหนัง มีความรักและอยากอนุรักษ์ให้เป็นหนึ่งในมรดกทางวัฒนธรรมของไทย ดังนั้นที่วัดจะมีสอนในวันพฤหัสบดีกับวันจันทร์ เวลาแสดงเชิดจะสร้างความสนุกในการแสดงรวบกัน จึงจะเห็นการแสดงของเยาวชนกลุ่มนี้ทุกวันเสาร์และอาทิตย์

ภาพที่ 19 กลุ่มนักแสดงหนังใหญ่
ที่มา: ถ่ายโดยผู้เขียน

ภาพที่ 20 ปรีชา ถาวรนุกุลพงศ์
ที่มา: ถ่ายโดยผู้เขียน

ดังนั้นการปลูกฝังให้เยาวชนให้เรียนรู้คุณค่าของสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน ภูมิปัญญาที่สั่งสมมาตั้งแต่ครั้งบรรพชน รวมทั้งการร่วมมือกันระหว่างชุมชน วัด และองค์กร ก็เป็นส่วนหนึ่งที่จะเป็นตัวเชื่อมโยงเพื่อสร้างความร่วมมือกันในชุมชน และชุมชนวัดขนอนแห่งนี้ยังปลูกฝังเยาวชนในท้องถิ่นได้เข้ามาเรียนรู้การอนุรักษ์และซึมซับศิลปวัฒนธรรมของความเป็นหนังใหญ่ของชุมชน รู้จักรักและหวงแหน มีความภาคภูมิใจในความเป็นเอกลักษณ์ไทย จากการสัมภาษณ์คนในชุมชน กาญจนา ถาวรนุกุลวงศ์ เป็นกลุ่มเยาวชนผู้สานต่อลมหายใจวัดขนอน อยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 มีความสนใจทางด้านหนังใหญ่ กล่าวว่า ในครอบครัว สมาชิกทุกคนมีความเกี่ยวข้องกับหนังใหญ่มาตั้งแต่ยุคบรรพบุรุษ จึงคิดว่า ไม่สามารถที่จะทิ้งหนังใหญ่ได้ เพราะซึมซาบกับสิ่งเหล่านี้ ดังนั้นถ้าสิ่งไหนไม่สมบูรณ์จึงควรฟื้นฟูให้ดีมากกว่าเดิม ต้องช่วยกันดูแล เพราะมีความเชื่อว่า เราต้องสร้างความเชื่อในหนังใหญ่ให้ผู้มาชมเกิดการซึมซับและชื่นชม เพื่อเห็นคุณค่าของสิ่งนั้น (กาญจนา ถาวรนุกุลวงศ์, 2556: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 21 กาญจนา ถาวรนุกุลวงศ์
เป็นกลุ่มเยาวชนผู้สานต่อลมหายใจวัดขนอน
ที่มา: ถ่ายโดยผู้เขียน

นี้เป็นเสียงหนึ่งจากเยาวชนที่เป็นเหมือนมัคคุเทศก์ประจำพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่ คอยแนะนำดูแล และให้รายละเอียดกับผู้ที่มาศึกษาพิพิธภัณฑ์

สรุป

การศึกษาหนังใหญ่วัดขนอน : ภูมิหลัง สภาพการณ์ และการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม จากข้อมูลในด้านเอกสารและข้อมูลจากการสัมภาษณ์ พบว่า หนังใหญ่ยังคงมีความสำคัญต่อชุมชนวัดขนอน ด้วยภูมิหลังหนังใหญ่เป็นการแสดงที่รวบรวมศาสตร์ของศิลปะหลายๆ แขนง ได้แก่ หัตถศิลป์ นาฏศิลป์ คีตศิลป์ ดุริยางค์ศิลป์ และวรรณศิลป์ ทั้งได้รับอิทธิพลมาจากแถบเอเชีย เช่น อินเดีย เขมร หนังใหญ่จึงได้นำมาปรับให้เข้ากับความเป็นไทย ในส่วนของกระบวนการทำหนังใหญ่มีความสำคัญมาก การทำหนังใหญ่กรรมวิธีแบบดั้งเดิมผสมผสานเครื่องมือที่ทันสมัยเข้ามาใช้ในการทำงาน คือ และนำมาปรับใช้ให้เข้ากับวัตถุที่มีตามยุคสมัย ส่วนเรื่องราวของหนังใหญ่ที่นำมาแสดงของวัดขนอนนั้นจะเป็นเรื่องรามเกียรติ์ ในด้านความเชื่อคงให้ความสำคัญในการเคารพบูชาสักการะทั้งตัวหนัง และมีการบูชาครูก่อนทำการแสดง และความโดดเด่นของหนังใหญ่วัดขนอนเป็นเรื่องของการให้ชุมชนมีบทบาทในการร่วมกันดูแลรักษา การให้ความสำคัญโดยทางวัดเป็นศูนย์ร่วมระหว่างบ้าน วัดและโรงเรียน รวมทั้งปลูกฝังให้เยาวชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ จนปัจจุบันนี้มีการสนับสนุนทั้งองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และโรงเรียนวัดขนอน รวมทั้งวัดที่เป็นส่วนสำคัญในการจัดหางบประมาณมาดูแลและอนุรักษ์ให้หนังใหญ่วัดขนอนแห่งนี้ เป็นสมบัติทางวัฒนธรรมไทย การได้รับได้รับรางวัลจากองค์กรการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) และการได้รับการยกย่องให้เป็น 1 ใน 6 ชุมชนดีเด่นของโลกที่มีผลงานในการอนุรักษ์ฟื้นฟูมรดกวัฒนธรรม จากการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงที่เกิดจากความร่วมมือกันทั้งวัด โรงเรียน ชาวบ้าน หน่วยงาน ราชการ ทำให้เกิดความตระหนักและความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งเป็นการสืบสานศิลปวัฒนธรรมให้ดำรงอยู่ และยังเป็นแบบอย่างที่ดีในการบริหารจัดการชุมชนให้แต่ละจังหวัดที่มีแหล่งวัฒนธรรมนำมาจัดการกับท้องถิ่นเพื่ออนุรักษ์และสืบสานท้องถิ่นให้แหล่งวัฒนธรรมมีคุณค่าต่อชุมชนสังคมและผู้มาเยือน

เอกสารอ้างอิง

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2537). **การศึกษากับการถ่ายทอดวัฒนธรรม: กรณีศึกษาหนังใหญ่ วัดขนอน.** กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2557). หนังใหญ่วัดขนอน : กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร

สันติ แซ่เล้า. (2556). **โครงการเสนอแนะ การออกแบบภายในหอภาพยนตร์ (องค์การมหาชน) ภายใต้แนวความคิดการศึกษาภูมิปัญญาหนังใหญ่วัดขนอน จ.ราชบุรี.** ปริญญามหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

แหล่งข้อมูลสัมภาษณ์

(กาญจนา ถาวรนุกุลวงศ์. 2556, กรกฎาคม). สัมภาษณ์ โดย วิภาภรณ์ อรุณปลอด ที่ วัดขนอน กรุงเทพมหานคร

(จฬรรณ์ ถาวรนุกุลพงศ์. 2556, สิงหาคม). สัมภาษณ์ โดย วิภาภรณ์ อรุณปลอด ที่ วัดขนอน กรุงเทพมหานคร

(ฉลาด ถาวรนุกุลพงศ์. 2556, กรกฎาคม). สัมภาษณ์ โดย วิภาภรณ์ อรุณปลอด ที่ วัดขนอน กรุงเทพมหานคร

(ทศพร แพทอง. 2556, กันยายน). สัมภาษณ์ โดย วิภาภรณ์ อรุณปลอด ที่ วัดขนอน กรุงเทพมหานคร

(ปรีชา ถาวรนุกุลพงศ์ (2556, 24 กันยายน). สัมภาษณ์ โดย วิภาภรณ์ อรุณปลอด ที่ วัดขนอน กรุงเทพมหานคร

(พระครูพิทักษ์ ศิลปาคม. 2556, สิงหาคม, กันยายน). สัมภาษณ์โดย วิภาภรณ์ อรุณปลอด ที่ วัดขนอน กรุงเทพมหานคร